Dr. JUHÁSZ LAJOS - VAS ANDRÁS

A harangláb (Aquilegia vulgaris L.) új hazai élőhelye a Hajdúsági Erdőspusztákon

A Hajdúsági Erdőspusztákon 1986 óta folytatunk zoológiai (ornithológiai) és ezzel kapcsolatos botanikai kutatásokat. Vizsgálatainkat döntően a mintegy 20 000 ha-os területen még fellelhető, eltérő nagyságú, reliktum jellegű keményfa ligeterdőkben végezzük. A kiemelt project területek egyike a Debrecentől keletre 10 km távolságban elterülő 38 ha kiterjedésű nagycserei maradvány keményfa ligeterdő. Ezen a területen 1993. május 18-án a harangláb (Aquilegia vulgaris L.) kisebb csoportokra tagolt populációját fedeztük fel.

A következőkben a harangláb állománynak is élőhelyet adó nagycserei keményfa ligeterdő tágabb környezetét, valamint az erdő főbb növényzeti viszonyait összegezzük. E táj növényföldrajzilag az Alföld (Eupannonicum) flóravidékének Nyírségense flórajárásának része (SOÓ, 1964.). A klimatikus viszonyoknak megfelelően a szukcessziós fejlődés klimaxstádiumaként a Nyírség homoktalajain zonálisan alföldi kocsányos tölgyesek alakulnak ki, melyek mind a mai Erdőspusztán, mind a teljes Nyírségben jelentős területeket borító állománnyal rendelkeztek. A klimazonális erdő összefüggő állományait edafikus és hidrológiai, valamint a felszíni homoki formakincseknek megfelelő szárazabb térszínek (homokpuszták, homokhátak) vagy nedvesebb buckaközi mélyedésekben, ősi folyómedreket kísérve keményfa ligetek (nyírvízlaposok), "lábvizekben" álló facsoportok tagolták (MAROSI és SZILÁRD , 1969., JUHÁSZ, 1988., RAKONCZAI, 1988., JUHÁSZ és

VAS, 1992., PAPP 1993.). E potenciális állapotokra jellemző növényzeti formációkat az emberi beavatkozás, különösen a XIX. sz.-ban felerősödő betelepítések, az erdőirtó "vákáncsosok" (MÓDY, 1981.) és a vízrendezési munkálatok alapvetően megváltoztatták. E tényezők együttes hatásaként csökkent a talajvízszint, eltűntek a felszíni vizek, vagy minimálisra fogyatkoztak. Az erdőségeket az akác nagyarányú térhódítása, az 1960-as évektől a fenyőfélék és más tájidegen fafajok betelepítése jellemezte, végveszélybe sodorva a még meglévő gyöngyvirágos és pusztai tölgyeseket, és különösen az egykori vízállásos területek mentén kialakult keményfa ligeteket.

A nagycserei ligeterdőmaradvány ezen ősi keményfaligetek egykori reliktum foltja. Az Erdőspusztán és a teljes Nyírség területén a hasonló erdők már viszonylag ritkák, jelentősebb állományai néhány eltérő nagyságú foltra korlátozódtak - pl.: Haláp, Guth, Bátorliget - (ARADI, DÉVAI, FINTHA, 1974., PAPP és mts, 1986, RAKONCZAI, 1988.). Ezen erdők részben az egykori ősi folyókat kísérő keményfa ligetek maradványai, valamint a flórafejlődés hűvösebb időszakának élő reliktum képviselői (FINTHA, 1986.) és az Alföldön egykor elterjedtebb gyertyános tölgyesek (Carpinion betuli, SOÓ, 1964.) felé mutatják a kapcsolatot (ARADI, DÉVAI, FINTHA, 1974.).

A nagycserei ligeterdő döntően tölgy-kőris-szil liget (Fraxino pannonicae-Ulmetum; SOÓ, 1964.), kiegészülve mezofil Convallario-Quercetum foltokkal és a periférián telepített Bromo sterili-Robinietum állománnyal. A területen még ma is jó nyomon követhető, kanyargó ősi folyómedrekben és mélyebb vízállásokban erőteljes növésű magyar kőrisek (Fraxinus angustifolia ssp. pannonica) és részben kocsányos tölgyek (Quercus

robur) az uralkodók. A kissé magasabb részeken kiligetesedő, de néhol zárt állományt alkotó tölgyes foltok váltakoznak, amelyekbe egy-egy vadcseresznye (Cerasus avium), és az erdőszéleken vadkörte (Pyrus pyraster) ékelődik. A tölgyállomány mintegy 65-75 éves. Az erdő belsejében csaknem fává növő mogyoró (Coryllus avellana) adja a cserjeszintet, a talajtól sűrűn felfelé törő nyílegyenes hajtásokkal. A ligeterdő szélén különböző cserjefajok alkotják a szegélyzónát (veresgyűrű som, fagyal, kutyabenge, kökény, egybibés galagonya). Az erdő aljzatán a hűvös, nedves, párás mikroklímának köszönhetően, valamint a flórafejlődés maradványaként szubmontán és montán prealpin flóraelemek is találhatók. Ilyen az odvas és ujjas keltike (Corydalis cava et solida), a szagos müge (Asperula odorata), a fehér zászpa (Veratrum album), a tavaszi kankalin (Primula veris).

Az általunk felfedezett harangláb növényföldrajzilag montán-prealpin európai (SOÓ, 1966) vagy európai-mediterrán (SIMON, 1992) faj. E faj nagycserei előfordulása figyelemreméltó, tekintve, hogy hazánkban csak hegyvidéki, dombsági (PAPP, 1991.) előfordulásai ismertek. A növény állományát a felvételezések szerint 42 tő alkotja, melyek közül 12 tő bimbós vagy virágzó fenológiai állapotban volt, az állomány nagyrészén generatív hajtás nem fejlődött. A virágzó egyedek között előfordulhat fehér virágú (1. albiflora) is. A 42 tőből álló harangláb izolátum a keményfa ligeterdő belső, kitisztásodó cserjékkel részben borított részében maradt fenn. Így e növény jelenléte ezen a területen a keményfa ligeterdők flórafejlődésének folyamatába beilleszthető, figyelembe véve a lágyszárú flóra alföldi viszonylatban ritka vagy szokatlan elemeit. A területhez legközelebb eső kisebb

település Nagycsere (3 km), mellett lakott terület, tanya alig található. A harangláb állomány kivadulással történő fennmaradásának valószínűsége mellett nem vethető el az, hogy az izolátumszerű populáció az eredeti állomány reliktum képviselője.

A harangláb jelenleg törvényesen védett, tövenkénti eszmei értéke 10 000 Ft. Az erdőspusztai előfordulása botanikailag és természetvédelmileg így egyaránt figyelemre méltó és a maradvány keményfa ligeterdő biológiai értékét emeli.

IRODALOM

ARADI, CS., DÉVAI, GY., FINTHA, I. 1975. Tanulmányok Haláp élővilágáról I. Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen, 13-44.

FINTHA, I. 1975. Debrecen környékének tűnő növényritkaságai és pusztulásuk okai. Déri Múzeum 1974. évi Évkönyve, Debrecen, 5-11.

FINTHA, I. 1986. Értékes természeti tájaink: Az árterek. Természetvédelem 1986/6. Budapest, 26-27.

JUHÁSZ, L. 1981. Növényritkaságok Debrecen környékén, Búvár XXXVI., 5:224-226.

JUHÁSZ, L. 1988. A Debreceni Erdőspuszták. Búvár, XLIII., 8:2-4.

JUHÁSZ, L., VAS, A. 1992. Odulakó madárfajok populációs tulajdonságainak vizsgálata egy keményfa ligeterdőben a Hajdúsági Erdőspusztákon. Déri Múzeum 1992. évi Évkönyve. Debrecen, megjelenés alatt

MAROSI, S. - SZILÁRD, I. (szerk.) 1969. A tiszai Alföld. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp 381.

MÓDY, GY. 1981. A debreceni Erdőspuszták története 1945-ig. Erdőspusztai Intézõ Bizottság kiadványa, Debrecen, 1-48.

PAPP, M., ANTAL, M., DÁVID, J., TÖRÖK, T. 1986. A Fényi erdõ vegetációja. Bot. közl. 73, 1-2.:43-48.

PAPP, L. 1991. Korábbi adat a harangláb (Aquilegi vulgaris) isaszegi elõfordulásáról. Calandrella, V/2:56.

PAPP, L. (in LOVAS, M.) 1993. A Hajdúsági Tájvédelmi Körzet: flóra és vegetáció. Debrecen, 27-39.

RAKONCZAI, Z. (szerk.) 1988. Csévharaszttól Bátorligetig. Mezõgazdasági Kiadó, Budapest, pp 389

SIMON, T. 1992. A magyarországi edényes flóra határozója. Harasztok - virágos növények. Tankönyvkiadó, Budapest, pp 892

SOÓ, R. 1964. A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve I. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp 590

SOÓ, R. 1966. A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve II. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp 688

ENDES MIHÁLY

Az õszi kikerics (Colchium autumnale) a Tiszántúlon (florisztikai, cönológiai, ökológiai viszonyok)

A faj a hazai szakirodalom szerint (SOÓ, 1973.) a Dunántúli- és az Észak-Magyarországi-Középhegységben, valamint a Dunántúli-Dombságon gyakori, míg az Alföldön szórványos (Kisalföld, Dunamenti-Síkság, Drávamenti-Síkság, Felsõ-Tiszavidék), vagy ritka (Nyírség, Tiszántúl). Megjegyzendõ, hogy - dacára 1988-ban publikált adataimnak - még ma is ezek a 20 évvel ezelõtti megállapítások találhatók "hivatalos", naprakész információként.

Növényünket a Crisicum flórajárásában - természetföldrajzi tekintetben a Közép-Tiszavidék és az Észak-Alföldi Hordalékkúp-Síkság egyes kistájain (MAROSI-SOMOGYI, 1990.) - több, eddig nem ismert ponton megtaláltam. Ezek mindegyike a Soó-féle növényföldrajzi Tiszántúlra esik, s vizsgálatuk során nem egy újnak számító megállapítást tehettem.

Adataim

Bonta (Szikszó-Ny, Sajó-Hernád-sík): a Vadász-patak árterén, magas-sás-réten (Caricetum acutiformis-ripariae) sok ezer tõ.

Denár (Füzesabony-K, Hevesi-sík): az Eger-patak egykori árterén, fehértippanos réten (Agrostetum stoloniferae), valamint tölgy-kõris-szil ligeterdõben (Fraxino pannonicae-Ulmetum) sok ezres tömegben.

Nádi-dülõ (Mezõtárkány-ÉNy, Hevesi-sík): ugyancsak az Eger-patak hajdani árterén, szintén ligeterdõben több százas állomány.

Háromág-morotva (Tisza-tó, Borsodi-ártér): a Tisza közelében, csak nagyobb áradások idején vízjárta területen, fehértippanos rét társulásban találtam a faj 40-50 tõbõl álló populációját.

Jászfelsõszentgyörgy-K (Hatvani-sík): a Zagyva-folyó árterén, fehértippanos réten, több százas állomány.

Borsóhalma (Jászberény-ÉK, Gyöngyösi-sík): a Zagyva és mellékágainak egykori árterén, ugyancsak fehértippanos réten sok ezres populáció.

Jászdózsa-D (Gyöngyösi-sík): a Tarna-folyó partján, ármentes területen néhány száz tõ.

Értékelés

Adataim értékelésekor a következõ szempontokat tartottam figyelemreméltónak.

Az õszi kikerics elterjedésérõl. Lelõhelyeim mindegyike egykori folyó-, vagy patakártereken, gátak árvízmentes oldalának aljában találhatók. A szóban forgó vizek mindegyike viszonylag közeli hegy-, vagy dombvidéken ered és jelentõs mértékben részt vett a határos hordalékkúpok, mint kistájak felépítésében. Tudjuk, hogy forrásvidékeiken ez a növényfaj gyakorinak mondható, így joggal feltételezhetõ, hogy megjelenésében és elterjedésében döntõ szerepük volt. Elgondolkoztató, hogy alföldi lelõhelyeim közül többnél az õszi kikerics mennyisége és egyedsûrûsége jóval nagyobb, mint a (feltételezett) származási helyeken.

Az ökológiai viszonyok között megemlítendõ, hogy a lelõhelyekre mindenütt a magasan álló talajvíz és a réti talajtípusok jellemzõek. Ugyanakkor felszíni vizek legfeljebb rövid ideig és fõként nem a virágzás idején jelentkeznek. Ezek tehát nem a nedves, hanem az üde, részben pedig kiszáradó területek közé tartoznak.

Megállapításaim szerint az õszi kikerics cönológiai tekintetben - még ha csak lokálisan is - az alföldi fehértippanos rétek (Agrostetum stoloniferae) karakterfaja, s ez a tény újdonságnak számít. A tölgy-kõris-szil ligeterdõben (Fraxino pannonicae-Ulmetum) állományai tisztásokon, széleken találhatók, s az is valószínû, hogy a rétek jelentõs része is ilyen erdõk helyén alakult ki.

IRODALOM

ENDES, M. 1984. Egy patakhordta "fûvészkert". Búvár, XXXIX, 5:195-196.

ENDES, M. 1985. Kiskörei változások. Élet és Tudomány, XL, 27:847-849.

ENDES, M. 1985. Ritkaságok és jellegzetességek: bepillantás a tiszai Alföld növényvilágába. Jászsági Füzetek, 15: pp 19

ENDES,M. 1988. Adatok a tiszai Alföld növényvilágához. Természettudományos Tájékoztató (Calandrella), II/1: 12-21.

ENDES, M., HARKA, Á. 1985. A Jászsági-sík gerincesállat-világa. Jászsági Füzetek, 14: pp 44

HORTOBÁGYI, T., SIMON, T. (Szerk.) 1981. Növényföldrajz, társulástan és ökológia. Tankönyvkiadó, Budapest, pp 546

MAROSI, S., SOMOGYI, S. (szerk.) 1990. Magyarország kistájainak katasztere I. MTA Földrajztud. Kut. Int., Budapest, pp 479

SOÓ, R. 1973. A magar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve V. Akadémiai, Budapest, pp 724

TOLDI ZOLTÁN

A Kaszonyi-hegy élõvilága
Botanikai adatok
Bevezetés

Aki valaha is járt már akár túristaként, akár kutatóként, a Beregi-síkon, bizonyára elcsodálkozott annak ámulatba ejtõ szépségén, érintetlen tisztaságán, az ember és a táj mindeddig fennmaradt harmóniáján. E vidék mindentõl messze lévõ határmentiségével nemigen keltette fel az elmúlt évtizedek ipartelepítõinek érdeklõdését. Ez volt az oka, hogy így maradt, s ezért félti ma a beregi ember földjének szépségét, miközben egyre marja az elmaradottság minden keserve: a munkanélküliség, az elzártság, a távolság megannyi keserû átka. De most változások felhõi látszanak! Megélénkült a határmenti kereskedelem, megmozdult az "õsi juss", a föld, autópályák építését tervezik, ipart akarnak - keletre tekintõ arccal - telepíteni. S a beregi ember azt mondja: kell...kell...Kell! - Kell, hogy jobban éljünk! Kell, hogy közelebb kerüljünk a világhoz! S igen, valóban kell, de vajon mekkora lesz az az ár, amelyet fizetnünk kell érte?!

Talán még mi, az itt élõk sem tudjuk igazán, mily csodáját adta nékünk a természet! E táj kicsiny, elvarázsolt birodalma a Kaszonyi-hegy, az Alföld rónáinak egyhangúságából kiemelkedõ "törpe óriás". Törpe, mert hogyan is kelhetne versenyre 218 m-es magasságával a Kárpátok büszke bérceivel? S mégis ... Óriás, mert örök határkõként hiredeti, hogy itt a sikság vége, ott a hegyvidék eleje, s e kis szigetvulkán nemcsak tájképileg bizonyítja ezt, mert lösszel borított riolit oldalainak élõvilága is ugyanazt a jelzést